

Η κατασκευή υπηκόων (Ερνστ Αλεξάντερ Ράουτερ)

Στο σχολείο κατασκευάζονται άνθρωποι. Η διαδικασία της κατασκευής ανθρώπων λέγεται εκπαίδευση. Η οικογένεια, ο κινηματογράφος, η τηλεόραση, το θέατρο, το ραδιόφωνο, οι εφημερίδες, τα βιβλία και τα плаκάτ, είναι σχολεία με την ευρύτερη έννοια. Όλα τα κέντρα που μεταδίδουν πληροφορίες είναι σχολεία.

Για την κατασκευή πραγμάτων χρησιμοποιούνται εργαλεία. Το εργαλείο με το οποίο κατασκευάζονται άνθρωποι είναι η πληροφορία. Όταν οι άνθρωποι δεν υπακούουν σε φυσικές ανάγκες, στη συνήθεια ή στη βία, οι πράξεις τους εξαρτώνται από τα όσα ξέρουν. Ακόμα και οι συνήθειες δημιουργούνται ως έναν βαθμό από πληροφορίες. Αφού οι πράξεις ενός ανθρώπου καθορίζουν την πορεία της ζωής του, οι πληροφορίες που παίρνει αυτός ο άνθρωπος καθορίζουν πώς θα ζήσει. Τα σχολεία δεν φτιάχνουν μόνον ανθρώπους, τα σχολεία φτιάχνουν και βιογραφίες.

Τη φύση της πληροφορίας μπορεί να την καταλάβει κανείς μόνον αν εξετάσει την επίδρασή της στη ζωή των ανθρώπων. Αν θέλει κανείς να καταλάβει καλύτερα τη φύση των εργαλείων, πρέπει να ξέρει για ποιον σκοπό προορίζονται. Ο σκοπός διαμορφώνει το εργαλείο. Δεν υπάρχει εργαλείο χωρίς σκοπό. Δεν υπάρχει πληροφορία χωρίς σκοπό. Οι πληροφορίες που χρησιμοποιούνται για την κατασκευή ανθρώπων, είναι ανάλογες με το είδος ανθρώπου που θέλει να κατασκευάσει κανείς. Αν θέλει κανείς να φτιάξει έναν άνθρωπο κατάλληλο για να επισκευάζει χαλασμένα αυτοκίνητα, δεν θα το κατορθώσει αυτό χρησιμοποιώντας πληροφορίες με τις οποίες δημιουργείται ένας κτηνίατρος.

Αν θέλει κανείς να φτιάξει έναν άνθρωπο που να περνάει εθελοντικά όλη του τη ζωή στον στρατό, πρέπει να τον επεξεργασθεί με πληροφορίες διαφορετικές από εκείνες που κάνουν κάποιον να λατρεύει αγελάδες. Οι πληροφορίες που δεχόμαστε, συναρθρώνονται στο κεφάλι μας και σχηματίζουν κρίσεις και πεποιθήσεις. Οι κρίσεις και οι πεποιθήσεις είναι μέρη του μηχανισμού που κατευθύνει τις πράξεις μας.

Ένα από τα σημαντικότερα γρανάζια σ' αυτόν τον μηχανισμό είναι η πεποίθηση ότι, εκτός από λίγες εξαιρέσεις, είμαστε κύριοι των πράξεών μας. Η συμφωνία μας με τις πράξεις μας και τα αποτελέσματά τους μπορεί να είναι μικρότερη ή μεγαλύτερη. Όσο πιο πολύ πιστεύουμε ότι η θέλησή μας είναι το θεμέλιο των πράξεών μας, τόσο μεγαλύτερη είναι η συμφωνία μας. Όσο πιο πολύ πιστεύουμε ότι οι πράξεις μας υποκινούνται από μια ξένη θέληση, τόσο μικρότερη είναι η συμφωνία μας.

Η φράση ότι κάποιος «ξέρει τι κάνει», σημαίνει πως αυτός ο κάποιος καταλαβαίνει τους λόγους των πράξεών του και προβλέπει τα αποτελέσματά τους. Αν εξετάσουμε τις πράξεις μας από αυτή in σκοπιά, θα διαπιστώσουμε ότι μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις ξέρουμε τι κάνουμε. Τις περισσότερες πράξεις μας τις εκτελούμε χωρίς να καταλαβαίνουμε τους λόγους ή τα αποτελέσματά τους, συχνά μάλιστα χωρίς να καταλαβαίνουμε ούτε το ένα ούτε το άλλο. Όσα παραδείγματα και αν επιστρατεύσουμε για ν' αποδείξουμε το αντίθετο, θα διαπιστώσουμε ότι πολύ λίγα παραδείγματα ταιριάζουν για ν' αποδείξουν ότι ξέρουμε τι κάνουμε. Δεν παίζει κανέναν ρόλο από ποιον τομέα της ζωής μας παίρνουμε τα παραδείγματα αυτά, ή αν κατέχουν σημαντική ή ασήμαντη θέση στη ζωή μας.

Αυτό θα το δούμε καθαρά, αν πάρουμε μια συχνή και καθημερινή αλληλουχία πράξεων, όπως η οδήγηση ενός αυτοκινήτου. Ελάχιστοι οδηγοί ξέρουν ποιες διεργασίες προκαλούν στον κινητήρα του αυτοκινήτου τους με τα χέρια και τα πόδια τους. Ελάχιστοι οδηγοί ξέρουν τι είναι ένας κινητήρας. Ξέρουν μόνο το τελικό αποτέλεσμα μιας μακριάς αλυσίδας από αποτελέσματα: Το αυτοκίνητο τρέχει πιο γρήγορα, ή πιο αργά, ή σταματάει. Ελάχιστοι ξέρουν τι γίνεται στο εσωτερικό της μηχανής, σε ποιες πιέσεις είναι εκτεθειμένα τα διάφορα ντεπόζιτα, τα έμβολα, οι κύλινδροι ή οι μπιέλες.

Αυτό το παράδειγμα μας κάνει να εξετάσουμε το ζήτημα της μεγαλύτερης ή μικρότερης χρησιμότητας των πληροφοριών. Άραγε δεν είναι αρκετό να ξέρουμε τι πρέπει να κάνουμε για να σταματήσουμε ή να επιταχύνουμε το αυτοκίνητό μας; Άραγε δεν είναι περιττό να μάθουμε λεπτομέρειες για τη διαδικασία της καύσης που γίνεται στον κινητήρα; Μπορεί να είναι σωστό ότι κάποιος που ξέρει ποιες ακριβώς μηχανικές και χημικές διεργασίες προκαλεί η πίεση του ποδιού στο πεντάλ, πλεονεκτεί κάπως απέναντι στους οδηγούς που δεν ξέρουν τίποτα για τις διαδικασίες που μεσολαβούν ανάμεσα στην κίνηση του ποδιού τους και την επιτάχυνση, αλλά είναι αμφίβολο αν θα ωφεληθεί ο συνολικός πληθυσμός όταν όλοι οι οδηγοί αυτοκινήτων αποκτήσουν τις θεωρητικές γνώσεις που έχουν οι

μηχανικοί αυτοκινήτων.

Μπορούμε να φανταστούμε ένα αυτοκίνητο να «μένει» καταμεσής στη Σαχάρα και τους επιβάτες του να πεθαίνουν από τη δίψα, επειδή κανένας τους δεν ήξερε ότι ο ιμάντας του ανεμιστήρα μπορεί ν' αντικατασταθεί με μια νάιλον κάλτσα. Ωστόσο, πολύ λίγοι θα βρεθούν να υποστηρίξουν την υποχρεωτική επέκταση του μαθήματος οδήγησης. Ο αριθμός των ανθρώπων που πεθαίνουν στην έρημο κάθε δέκα χρόνια, επειδή τους λείπουν μερικές τεχνικές πληροφορίες, είναι ελάχιστος.

Το παράδειγμα με το αυτοκίνητο δείχνει ότι υπάρχουν καταστάσεις, στις οποίες ο άνθρωπος μπορεί να παραιτηθεί από την κατανόηση των πράξεών του χωρίς να πάθει ζημιά. Το λιγότερο που μπορεί να πει κανείς είναι το εξής: Οι φυσικοχημικές πληροφορίες που σχετίζονται με τη μηχανή εσωτερικής καύσης δεν θ' άλλαζαν τη ζωή των αυτοκινητιστών, οι αυτοκινητιστές δεν θα έπαυαν να οδηγούν αυτοκίνητο, δεν θα οδηγούσαν ούτε πιο αργά ούτε πιο γρήγορα ούτε πιο σίγουρα.

Είπαμε ότι η συμφωνία μας με τις πράξεις μας μπορεί να είναι μικρότερη ή μεγαλύτερη, ανάλογα με το αν πιστεύουμε ότι ενεργούμε αυτόβουλα ή αν πιστεύουμε ότι εξυπηρετούμε ξένες προθέσεις. Η ακριβέστερη γνώση των όρων υπό τους οποίους κινείται το αυτοκίνητό μας, δεν θ' άλλαζε σε τίποτα τη συμφωνία μας με την πράξη μας να οδηγούμε αυτοκίνητο. Δεν είναι και τόσο σημαντικό το ότι δεν ξέρουμε τι κάνουμε την ώρα που οδηγούμε. Αρκεί να εκτελούμε τις σωστές κινήσεις.

Σ' αυτή την περίπτωση δεν είμαστε εντελώς κύριοι των πράξεών μας· το να συμπίπτει ένα έμβολο μια ορισμένη ποσότητα μίγματος βενζίνης-αέρα στο ένα έκτο του όγκου της, δεν ήταν δική μας θέληση αλλά θέληση του κατασκευαστή. Ωστόσο είμαστε σύμφωνοι με τις πράξεις μας. Σ' αυτή την περίπτωση εξακολουθούμε να συμφωνούμε, ακόμα και όταν ανακαλύπτουμε ότι κάποιος άλλος κατευθύνει τις πράξεις μας.

Αυτό δεν οφείλεται στο γεγονός ότι οι παραπάνω πληροφορίες έχουν μικρότερη σημασία απ' ότι άλλες πληροφορίες. Οφείλεται στο ότι ελέγχουμε άμεσα τους παραγωγούς, τουλάχιστον σ' ό,τι αφορά την εξωτερική κίνηση του αυτοκινήτου μας. Οι παραγωγοί δεν έχουν καμιά πιθανότητα να πουλήσουν αυτοκίνητα που δεν κινούνται.

Υπάρχουν διαδικασίες στις οποίες οι παραγωγοί αυτοκινήτων δεν υπόκεινται σ' αυτόν τον άμεσο έλεγχο από εμάς, όπως, λόγου χάρη, στην περίπτωση της φθοράς

του υλικού και των εξαρτημάτων της μηχανής. Εδώ διαπιστώνουμε ότι η συμφωνία μας με τις πράξεις μας (δηλαδή την αγορά του αυτοκινήτου και την οδήγηση) συρρικνώνεται από τη στιγμή που διαθέτουμε ακριβέστερες πληροφορίες. Θα προτιμούσαμε να οδηγούμε ένα άλλο αυτοκίνητο· αλλά η αγανάκτησή μας εναντίον ενός ορισμένου συγκροτήματος αυτοκινήτων δεν έχει συνέπειες, γιατί δεν μπορούμε ν' αποκτήσουμε τις απαραίτητες πληροφορίες για την παραγωγή των άλλων συγκροτημάτων. Ποιος, άραγε, θα συμφωνούσε να μικραίνουν συστηματικά οι εταιρείες τη διάρκεια ζωής του υλικού και των εξαρτημάτων, με τη βοήθεια εργαστηριακών πειραμάτων, όπως μαθεύτηκε ότι κάνουν ορισμένες αμερικανικές εταιρείες;

Όσο συχνότερα κάνουμε πράξεις χωρίς να ξέρουμε τους λόγους, τις προϋποθέσεις και τα αποτελέσματά τους, τόσο συχνότερα γινόμαστε οι ίδιοι λόγος, προϋπόθεση και αποτέλεσμα των πράξεων άλλων. Όσο περισσότερο πιστεύουμε ότι είμαστε κύριοι πράξεων, των οποίων οι πραγματικοί κύριοι είναι άλλοι, τόσο περισσότερο θα είναι άλλοι οι κύριοί μας.

[...] Η εξυπνάδα δεν προστατεύει από τη βλακεία. Μερικοί θα πουν: Αν έχω τα μάτια μου δεκατέσσερα, δεν θα πραγματοποιήσω ποτέ τις προθέσεις άλλων. Μόνον οι βλάκες ζουν για τους άλλους. Το πόσα ξέρουμε για τις συνθήκες υπό τις οποίες ενεργούμε, δεν το αποφασίζουμε οι ίδιοι. Τα όσα ξέρουμε γι' αυτές τις συνθήκες εξαρτώνται από τις πληροφορίες που δεχόμαστε. Η επιρροή μας στο ζήτημα «ποιες πληροφορίες δεχόμαστε» είναι περιορισμένη. Δεν μπορούμε να βρούμε πληροφορίες που δεν ξέρουμε ότι μας λείπουν. Ορισμένες πληροφορίες είναι ιδιοκτησία.

Οι περισσότεροι άνθρωποι θεωρούν το γεγονός ότι ζουν ως το μεγαλύτερο αγαθό τους. Ωστόσο είναι πρόθυμοι να διακινδυνέψουν αυτό το αγαθό υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Το λιγότερο που μπορεί να πει κανείς γι' αυτές τις προϋποθέσεις είναι ότι πρέπει να είναι ελπίδες για την απόκτηση άλλων αγαθών. Είναι αρκετό να είναι ελπίδες, δεν χρειάζεται να είναι εγγυήσεις. Τα αγαθά προς τα οποία στρέφεται η ελπίδα, πρέπει να έχουν ένα ορισμένο μέγεθος.

Ποια αγαθά είναι σε θέση να υπερνικήσουν την αγάπη του ανθρώπου για τη ζωή; Αν σκεφθούμε την ακατανίκητη δύναμη του φόβου μπροστά στον θάνατο, θα ήταν λογικό να υποθέσουμε ότι για τους περισσότερους ανθρώπους, κανένα αγαθό δεν είναι αρκετά μεγάλο ώστε να το ανταλλάξουν με τη ζωή. Είναι προτιμότερο να ζει κανείς άσχημα παρά να πεθαίνει.

Υπάρχει η ιστορία του ανθρώπου που είχε χάσει τη δουλειά του και δεν ήξερε πώς να ζήσει τη γυναίκα του και τα παιδιά του. Πήγε, λοιπόν, σ' ένα τσίρκο και πρότεινε στον διευθυντή να πηδήξει, αντί μιας ορισμένης αμοιβής, από το ψηλότερο σημείο της σκηνής στην πίστα, χωρίς δίχτυ. Ο διευθυντής δέχτηκε. Δεν φανταζόταν ότι ο άνθρωπος εκείνος θα σκοτωνόταν. Ο άνθρωπος πέθανε, και τα λεφτά που κέρδισε έτσι, έθρεψαν τη γυναίκα και τα παιδιά του.

Η αυτοθυσία αυτού του είδους είναι κάτι το σπάνιο. Αν έκανε κανείς μια σφυγμομέτρηση και πρότεινε σ' όλους τους υγιείς άνδρες από είκοσι ως σαράντα χρόνων να εξαγοράσει τη ζωή τους με μισό εκατομμύριο μάρκα το κεφάλι, το πιθανότερο είναι ότι δε θα μαζεύονταν μ' αυτό τον τρόπο ούτε όσοι άνδρες χρειάζονται για να συγκροτήσουν ένα λόχο της «Μπούντεσβερ». Το συμπέρασμα που βγαίνει είναι: Οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν το ζήτημα του θανάτου τους με σύνεση και περίσκεψη. Είναι αλήθεια όμως ότι πολλοί άνθρωποι απαρνούνται τη ζωή τους χωρίς να έχουν κανένα αντάλλαγμα.

[...] Ένας πονηρός τρόπος να κρύβει κανείς την αλήθεια είναι να μιλάει ακατανόητα. Όποιος είναι πολύ δειλός ή πολύ αδέξιος για να πει ψέματα, εκφράζεται με ασάφεια. Συχνά καταφέρνει έτσι τον σκοπό του, γιατί πολλοί άνθρωποι αισθάνονται ότι η υποβολή ερωτήσεων αποτελεί παραβίαση κάποιου κανόνα ευπρέπειας...

Δεν υπάρχουν μόνον άτομα που εκφράζονται με ασάφεια για να μας αποκρύψουν την αλήθεια· ακόμα και οι θεσμοί εκφράζονται σ' ορισμένες περιπτώσεις συγκεχυμένα, και μάλιστα επί ολόκληρες δεκαετίες. Αν κάτι το ασαφές επαναλαμβάνεται αρκετά συχνά, οι περισσότεροι άνθρωποι το συνηθίζουν, σαν να ήταν κάτι το σαφές. Όσο ασαφέστερα γράφει ή μιλάει κανείς, τόσο περισσότερο καιρό μένει κρυμμένο το ψέμα που υπάρχει στα λόγια του.

Μια ενδιαφέρουσα ασάφεια είναι, λόγου χάρη, η εξής φράση από το πρώτο άρθρο του (πρώην) δυτικογερμανικού συντάγματος: «Η αξιοπρέπεια του ανθρώπου είναι απαραβίαστη». Είναι αδύνατο να εξακριβώσουμε η ήθελαν να πουν οι εμπνευστές αυτής της φράσης, εκτός αν τους ρωτήσουμε προσωπικά. Είτε ξέρει κανείς είτε όχι τι είναι η αξιοπρέπεια του ανθρώπου, η φράση σημαίνει: «Δεν μπορεί κανείς να παραβιάσει την αξιοπρέπεια του ανθρώπου, αυτό δεν γίνεται». Και όμως γίνεται. Τίποτα δεν είναι πιο εύκολο απ' το να παραβιάσει κανείς την αξιοπρέπεια του ανθρώπου. Οι εμπνευστές αυτού του ισχυρισμού εννοούσαν πιθανότατα: «Η αξιοπρέπεια του ανθρώπου δεν επιτρέπεται να παραβιάζεται».

Αν αυτό ήθελαν να το κάνουν νόμο, θα ήταν αναγκασμένοι να εξηγήσουν τι είναι η αξιοπρέπεια του ανθρώπου. Θα έπρεπε ν' αναφέρουν συγκεκριμένα με ποιες πράξεις θίγεται, θα έπρεπε να ορίσουν ποινές για την παραβίασή της.

[...] Τα θέματα που διδάσκονται στα σχολεία μας, γίνονται τόσο ακριβέστερα και σαφέστερα όσο περισσότερο απομακρύνονται από τον άνθρωπο. Όσο μεγαλύτερη ωφέλεια έχουν για μας ορισμένα θέματα, τόσο πιο συγκεχυμένα γίνονται. Οι παιδαγωγοί μας και τα επίσημα κέντρα μετάδοσης πληροφοριών εκφράζονται με ξεχωριστή ασάφεια όταν μιλάνε για τις έννοιες που αποκαλούν κοινωνική οργάνωση και κράτος, με δυο λόγια: Τις δυνάμεις που κυβερνούν ολόκληρη την εσωτερική και εξωτερική ζωή μας. Αυτά που μας μαθαίνουν τα σχολεία για τη φύση του κράτους είναι για μας άχρηστα, πληκτικά (επειδή είναι άχρηστα) και βάρος για την εκδίπλωση της σκέψης μας -βάρος που δύσκολα το ξεφορτωνόμαστε. Η πλήξη προέρχεται από το γεγονός ότι καλούμαστε ν' ασχοληθούμε με ξένα συμφέροντα, χωρίς ν' αντιλαμβανόμαστε ότι είναι ξένα συμφέροντα. Το μάθημα δεν μας οδηγεί στη βαθύτερη κατανόησή τους, γιατί είναι αδύνατο να το κάνει αυτό χωρίς να διαπιστώσουμε ότι είναι ξένα συμφέροντα -αν ο δάσκαλος μάς μάθαινε τα δικά μας συμφέροντα, θα ερχόταν σε όλο και πιο έντονη αντίφαση με τα όσα είχε υποστηρίξει πιο πριν, που το μάθημα ήταν ανιαρό και συγκεχυμένο. Είναι ασήμαντο αν η Βουλή έχει πεντακόσιους είκοσι ή πεντακόσιους οκτώ βουλευτές και πόσες έδρες έχει το κάθε κόμμα. Οι λεπτομέρειες αυτές δεν μας βοηθούν να εμβαθύνουμε στα πράγματα, αντίθετα, μάλλον μας εμποδίζουν να εμβαθύνουμε. Για μας θα ήταν πιο ενδιαφέρον να μάθουμε ποια κίνητρα επηρεάζουν τις αποφάσεις των βουλευτών και, πρώτα απ' όλα, αν οι βουλευτές αποφασίζουν καθόλου. Διάφοροι βουλευτές έχουν ήδη παραπνευθεί ότι χρησιμοποιούνται απλώς για να σηκώνουν το χέρι τους σε ψηφοφορίες που το αποτέλεσμα τους το έχουν προκαθορίσει άλλοι.

Δεν φταίνει οι δάσκαλοι μας για την κατάσταση που επικρατεί στα σχολεία μας. Οι περισσότεροι από αυτούς ξέρουν κι οι ίδιοι ελάχιστα πράγματα για τη φύση του κράτους. Η ακατανοησία αναπαράγεται από όλους τους θεσμούς και μεταδίδεται από πάνω προς τα κάτω. Η ολοκληρωτική άγνοια που έχουν πολλοί παιδαγωγοί στον τομέα του κράτους και του δικαίου είναι μια ένδειξη ότι το όφελος που κρύβεται για μας σ' αυτά τα θέματα πρέπει να είναι πολύ μεγάλο.

Η θέση που ενδιαφέρει πιο πολύ από κάθε άλλη τους εμπνευστές του μαθήματός μας, είναι ότι το κράτος στέκει πάνω από τα κόμματα, πάνω από φτωχούς και πλούσιους. Η απόδειξη ότι θεωρούν πολύ σημαντική αυτή τη θέση, είναι το

γεγονός ότι όλοι μας την έχουμε σφηνώσει για τα καλά στο μυαλό μας. Καθένας μας ξέρει την πρόταση: «Όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι απέναντι στον Νόμο». Ένα από τα σημαντικότερα όργανα της κρατικής μηχανής είναι το αξίωμα του δικαστή. Οι δάσκαλοί μας επιφορτίζονται να υποστηρίζουν ότι οι δικαστές είναι αδέκαστοι. Η κλασική περιγραφή της λειτουργίας του δικαστή κατά τη δικαστική διαδικασία είναι η εξής: Στη δεξιά (δηλαδή τη σωστή) πλευρά βρίσκεται ο εισαγγελέας, ο άνθρωπος που φροντίζει να υπολογίζονται το συμφέροντα του κράτους στην άλλη πλευρά ο κατηγορούμενος με τον συνήγορό του. Στη μέση κάθεται ο δικαστής, πάνω από τους διαδίκους. Δεν εξαρτάται από κανέναν, λένε οι δάσκαλοί μας· κρίνει σύμφωνα με τον Νόμο.

Το κακό είναι ότι πραγματικά κρίνει σύμφωνα με τον Νόμο. Οι νόμοι φτιάχνονται από ανθρώπους. Κανείς δεν φτιάχνει έναν νόμο που να στρέφεται εναντίον του. Αν κάποιος δεν είναι πλουσιότερος από τους άλλους, δεν του περνάει από το μυαλό η σκέψη να πει «Ου κλέψεις». Ο πλούσιος δημιουργεί πρώτα, με την ιδιοκτησία του, τον κλέφτη και μετά φτιάχνει έναν νόμο εναντίον των κλεφτών. Μόνον όποιος έχει κλέψει τους άλλους φοβάται την κλεψιά. Όποιος έχει την εξουσία να καθορίζει τους κανόνες του παιχνιδιού, φτιάχνει κανόνες που να του επιτρέπουν να κερδίζει. Δεν πρέπει να περιμένουμε από αυτόν να φτιάξει κανόνες που να τον κάνουν να χάνει.

[...] Για να έχουν οι νόμοι κάποιο νόημα, πρέπει να είναι εφαρμόσιμοι. Για να γίνουν οι επιθυμίες μιας μικρής ομάδας ανθρώπων νόμος, η ομάδα αυτή πρέπει να μπορεί ν' αναγκάσει την πλειοψηφία να συμμορφωθεί με τις επιθυμίες της. Ένας νόμος είναι νόμος μόνον όταν έχει για εγγύησή του τη βία. Η βία μιας μικρής ομάδας πάνω στην πλειοψηφία είναι εφικτή μόνο αν γίνουν μεγάλες υλικές δαπάνες. Τα πλούτη είναι προϋπόθεση της καταπίεσης. Χωρίς πλούτη δεν μπορεί κανείς ν' αγοράσει ανθρώπους που να είναι πρόθυμοι ν' ασκήσουν βία και να διακινδυνέψουν τη ζωή τους χωρίς πλούτη δεν μπορεί κανείς να παράγει όπλα. Τα πλούτη μπορούν να προέλθουν από ληστεία, πόλεμο, εργασία δούλων ή εργασία. Στην αρχαιότητα υπήρχαν εργοστάσια, στα οποία παρήγαν αποκλειστικά οι δούλοι. Για αιώνες η εργασία ήταν εξομοιωμένη με τη δουλεία.

[...] Η εξουσία είναι το σύνολο των αποτελεσμάτων της εργασίας. Όταν είναι εξασφαλισμένη, γίνεται η ίδια πηγή πλούτου. Η πολιτική γεννιέται εκεί που υπάρχουν πλούτη για να κατανεμηθούν. Όλη η πολιτική είναι κατανομή πραγμάτων. Οι πλούσιοι διατηρούν για λογαριασμό τους άτομα ειδικευμένα στην κατανομή και την προστασία. Το σύνολο αυτών των ειδημόνων λέγεται κυβέρνηση

και δημόσια διοίκηση. Με την πάροδο του χρόνου, οι ειδήμονες αυτοί αποκτούν μεγαλύτερη αυτονομία. Η συνάφεια ανάμεσα στους πλούσιους και τους ειδήμονες της κατανομής αδυνατίζει.

[...] Οι υποτακτικοί είναι κατάλληλοι για να καταπιέζουν. Οι Αθηναίοι χρησιμοποιούσαν ως αστυνομικούς μόνο δούλους. Όποιος ασκεί την καταπίεση ως επάγγελμα, δεν μπορεί παρά να είναι ο ίδιος ένας υποδειγματικός καταπιεσμένος. Αυτή είναι η βαθύτερη αιτία που στον στρατό και στην αστυνομία η τυφλή υπακοή και η παράλογη εκπαίδευση παίζουν τόσο μεγάλο ρόλο. Όποιος έχει συνηθίσει να κάνει ερωτήσεις, είναι κακός, καταπιεσμένος και επομένως δεν κάνει για επιστάτης. Πώς μπορεί κάποιος που στοχάζεται γύρω από τη νομιμότητα των κατεστημένων κανόνων, να χτυπάει, να μαχαιρώνει ή να πυροβολεί εργάτες, όπως απαιτούν οι νόμοι έκτακτης ανάγκης σ' ορισμένες περιπτώσεις; Η σημερινή εκπαίδευση που γίνεται στην αστυνομία και στον στρατό είναι μια επανάληψη της διαδικασίας μετατροπής των δούλων σε φύλακες που προδίδουν τους συντρόφους τους. Στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης, μερικοί από τους πιο έμπιστους επόπτες ήταν κρατούμενοι. (Ο εκδημοκρατισμός του στρατού δεν ελαττώνει τη δύναμη κρούσης του προς τα έξω σε περίπτωση αμυντικού πολέμου, αλλά την ελαττώνει σε περίπτωση επιθετικού πολέμου· ο εκδημοκρατισμός ελαττώνει, πάνω απ' όλα, τη δύναμη κρούσης προς τα μέσα).

Δεν υπάρχει ούτε μια γνωστή ανθρώπινη κοινωνία του παρελθόντος, στην οποία το κράτος να μην ήταν ένας μηχανισμός καταπίεσης της πλειοψηφίας από μια μειοψηφία. Έτσι ήταν στη δουλοκτητική κοινωνία της Αθήνας και της Ρώμης, έτσι ήταν σ' όλες τις φεουδαλικές κοινωνίες. Όταν οι δουλοπάροικοι χωρικοί επαναστάτησαν, ο ιδεολόγος των τότε αφεντάδων, Μαρτίνος Λούθηρος, έγραψε: *«Όποιος μπορεί, πρέπει να τους συντρίψει, να τους στραγγαλίσει και να τους μαχαιρώσει, κρυφά και φανερά, όπως σκοτώνει κανείς ένα λυσσασμένο σκυλί!»*. Κι αυτό ακριβώς έκαναν οι ευσεβείς πρίγκιπες με τη βοήθεια του νόμου και της τάξης, των δικαστών, των δημίων, της αστυνομίας και των στρατιωτών. Ακόμα και σήμερα οι Εκκλησίες λένε ότι κάθε εξουσία πηγάζει από τον Θεό. Σωστότερο θα ήταν να πούμε ότι κάθε θεός πηγάζει από την εξουσία.

Οι παιδαγωγοί μας δεν αμφισβητούν ότι στο παρελθόν το κράτος ήταν όργανο μιας μειοψηφίας για την καταπίεση της πλειοψηφίας. Αν τους στριμώξει κανείς, θ' αναγκαστούν ν' απορρίψουν και την αθηναϊκή δημοκρατία. Θα παραδεχτούν, μάλιστα, ότι οι κοινωνίες των ευρωπαϊκών εθνών πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν εκμεταλλευτικές κοινωνίες· ότι οι αγγλικοί νόμοι του περασμένου

αιώνα επέτρεπαν τη δολοφονία παιδιών, αφήνοντάς τα να εργάζονται στα ορυχεία (το κράτος δεν άλλαξε αυτούς τους νόμους παρά μόνον όταν μερικοί πιο διορατικοί επιχειρηματίες κατάλαβαν ότι η τόσο γρήγορη φθορά των εργατικών δυνάμεων είναι αντισυμβατική).

Σύμφωνα με τα όσα μας μαθαίνουν σήμερα το σχολείο, η τηλεόραση και οι εφημερίδες, ζούμε σ' ένα δημοκρατικό κράτος. Σε ποια ακριβώς στιγμή της Ιστορίας η εξουσία πέρασε στα χέρια της πλειοψηφίας;

Σ' όλες τις εποχές οι πλούσιοι και ισχυροί έλεγαν στους άκληρους και εκμεταλλευόμενους ότι το κράτος τους ήταν δίκαιο κράτος. Σ' ολόκληρη την ιστορία του κράτους, οι καταπιεσμένοι μπορούσαν να μιλάνε ελεύθερα για τους καταπιεστές της περασμένης κοινωνίας -ενώ η κριτική κατά της σημερινής κοινωνίας τιμωρούνταν πάντα, συχνά μάλιστα με θάνατο. Η κριτική κατά της κοινωνίας είναι, αναγκαία, κριτική κατά των κυρίαρχων. Οι κυρίαρχοι δεν θα ήταν κυρίαρχοι αν δεν κυριαρχούσαν και στα μυαλά.

[...] Την Πέμπτη, 3 Δεκεμβρίου 1970, στις 18.40 μ.μ., το Δεύτερο Πρόγραμμα της γερμανικής τηλεόρασης μετέδωσε μια εκπομπή με τίτλο «Εστεμμένες κεφαλές: Βασίλισσα Ελισάβετ Β' της Μεγάλης Βρετανίας — Μια ζωή κοντά στην παράδοση». Ενώ η οθόνη έδειχνε τους στρατιώτες της ανακτορικής φρουράς να κάνουν τα δουλικά караγκιοζιλίκια τους μπροστά στη βασίλισσα, ο εκφωνητής έλεγε: *«Η βασίλισσα Ελισάβετ είναι μια από τις πλουσιότερες γυναίκες του κόσμου, αν όχι η πλουσιότερη ... Έχει έναν στάβλο με πενήντα άλογα ιπποδρόμου... Όμορφα ζώα, όλα στο ίδιο μέγεθος και στο ίδιο χρώμα... Κάθε χρόνο ξοδεύει πενήντα πέντε εκατομμύρια μάρκα για την εκγύμναση των αλόγων»*. Αναφερόμενος στους ανθρώπους που δεν έχουν δικό τους στάβλο, ο εκφωνητής μίλησε χωρίς ειρωνεία για *«κοινούς θνητούς»*. Επακολούθησε μια σύντομη περιγραφή του Χάιντ Παρκ. Να τι ακούσαμε: *«Στο Χάιντ Παρκ ο καθένας μπορεί να κάνει και να πει ό,τι θέλει, αρκεί να μη θίγει το βασιλικό οικό»*. Και στο τέλος της παρέλασης: *«Η βασίλισσα χαιρετά κάθε μονάδα χωριστά -επιβλητικό θέαμα... Δεν μπορεί να μη θαυμάσει κανείς τη σιδερένια πειθαρχία της»*.

Ο συντάκτης αυτού του κειμένου θαυμάζει τη «σιδερένια πειθαρχία» της βασίλισσας, λες κι αυτή ήταν που έπρεπε να υποστεί τις άσκοπες και γελοίες κινήσεις των στρατιωτών της φρουράς. Ή λες και ήταν μια εργάτρια που έφευγε εκείνη τη στιγμή από τη θέση της πλάι στην κυλιόμενη κορδέλα του εργοστασίου της φίρμας Γκούντιχ. Είναι ο ίδιος θαυμασμός που θάμπωνε το βλέμμα μερικών

γονιών μας, όταν διαπίστωναν ότι ο Χίτλερ δεν κάπνιζε ούτε έπινε. Δεν είναι τέχνη να παραιτείται κανείς από απολαύσεις, όταν ολόκληρη η ζωή του είναι μια απόλαυση.

Ο συντάκτης του κειμένου της εκπομπής δεν ενοχλείται που η βασίλισσα είναι η πλουσιότερη γυναίκα του κόσμου. Δεν τον πειράζει που κάθε χρόνο ξοδεύει για μία και μοναδική από τις πολλές διασκεδάσεις της, όσα διαθέτουν στο ίδιο διάστημα 6.000 αυλικές οικογένειες για να ζήσουν. Δεν αναρωτήθηκε ποτέ γιατί η βασίλισσα δεν ξοδεύει πενήντα πέντε εκατομμύρια μάρκα το χρόνο για την εκπαίδευση ανθρώπων, αντί αλόγων. Γι' αυτόν, το αυτονόητο είναι αδιανόητο. Είναι ευτυχισμένος για τα πλούτη της, κι ας μην έχει κανένα όφελος από αυτά. Ο εγκέφαλός του είναι ο εγκέφαλος ενός υποτακτικού.

Δεν ωφελεί να μαλώσει κανείς το συντάκτη ενός τέτοιου κειμένου. Περιγράφει παρανοϊκές καταστάσεις, αλλά αδυνατεί ν' αντιληφθεί το παρανοϊκό. Του λείπει η βαθύτερη κατανόηση του κοινωνικού μηχανισμού. Ο ίδιος λέει ότι στο Χάιντ Παρκ, παρά τη διατυμπανιζόμενη ελευθερία έκφρασης, δεν επιτρέπεται να θίξει κανείς τον βασιλικό οίκο, αλλά δεν βλέπει τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα σ' αυτή την απαγόρευση και τα βασιλικά πλούτη. Δεν καταλαβαίνει ότι αυτός ο περιορισμός της ελευθερίας της γνώμης, έχει σκοπό ν' αποτρέψει κάθε συζήτηση για τα πλούτη του βασιλικού οίκου. Η συζήτηση θα έκανε τους πολίτες να ψάξουν να βρουν μια δικαιολογία γι' αυτά τα πλούτη. Επειδή όμως η βασίλισσα ξέρει πως δεν μπορεί να βρεθεί καμιά δικαιολογία για το πλούτη της, γιατί δεν υπάρχει καμιά, γι' αυτό δεν επιτρέπεται να μιλάει κανείς για την προέλευση και το νόημα του βασιλικού πλούτου.

Με τις συζητήσεις οι άνθρωποι διαπιστώνουν ότι κι άλλοι σκέφτονται όπως οι ίδιοι. Αυτό ενισχύει την αυτοπεποίθησή τους. Η εμπειρία της αλληλεγγύης οδηγεί σε πράξεις. Οι πράξεις προκαλούν συζητήσεις. Επειδή ο καθένας πιστεύει ότι είναι εξοργιστικό να τρώνε οι σκύλοι της βασίλισσας σε ασημένια πιάτο, γι' αυτό κανένας, αν είναι δυνατόν, δεν πρέπει να μάθει δημόσια ότι όλοι το πιστεύουν αυτό. Δεν έχει νόημα να το βάλει κανείς με τον δημοσιογράφο, γιατί δεν έφτιαξε ο ίδιος τον εγκέφαλό του. Δεν γνωρίζει τα συμφέροντά του· ίσως να πιστεύει ότι βρίσκεται πιο κοντά στη βασίλισσα παρά στους στρατιώτες. Αυτή η εκπομπή, καθώς και άλλες εκπομπές που μεταδίδονται κάθε μέρα, αποδείχνουν ότι στο μάθημα που γίνεται στα σχολεία μας διατηρήθηκαν αναλλοίωτα πολλά και βασικά στοιχεία από τον καιρό που πήγαινε σχολείο ο Άντολφ Άιχμαν.

Τέτοιες εκπομπές τις βλέπουν και τις ακούνε εκατομμύρια άνθρωποι· εκπομπές αυτού του είδους βγαίνουν στον αέρα τις ώρες της μεγαλύτερης ακροαματικότητας. Χάρη στο κύρος της τηλεόρασης, οι άνθρωποι αυτοί συνηθίζουν να βλέπουν τα εγκλήματα κατά της κοινωνίας σαν ζωγραφικούς πίνακες. Εκείνο που τους ενδιαφέρει πάνω απ' όλα είναι πώς κρατάει τους ώμους της η βασίλισσα, την ώρα που είναι καβάλα στο άλογο. Πόσα πληρώνει η βασίλισσα στους στρατιώτες της φρουράς της; Πόσες ώρες αναγκάζονται να κάνουν караγκιοζιλίκια και να στέκονται προσοχή; Πώς ζουν; Τί φρουρούν -και γιατί; Τί ποσό παίρνουν οι ιπποκόμοι από τα πενήντα πέντε εκατομμύρια; Σε ποια σχολεία πηγαίνουν τα παιδιά των ιπποκόμων; Γιατί δεν τα ρωτάει αυτά ο δημοσιογράφος;

Ένα σχολείο που μας μαθαίνει να ψάχνουμε να βρούμε το συμφέρον μας πρέπει να μας δείχνει πώς ν' αντιμετωπίζουμε τις τηλεοπτικές εκπομπές. Αν οι δάσκαλοί μας δεν έχουν ακόμα την πείρα και τις γνώσεις που χρειάζονται για ένα τέτοιο μάθημα, τότε ας καλέσουν στο μάθημα πρόσωπα που έχουν αυτή την πείρα και τις γνώσεις... Πρέπει να ζητήσουμε από το σχολείο να εισαγάγει αυτό το μάθημα, όσο ακόμα πηγαίνουμε στο σχολείο. Όταν βγούμε από το σχολείο, ένα μέρος από τον εγκέφαλό μας θα είναι ήδη χαλασμένο. Όσο αργότερα θα μάθουμε πώς γεννήθηκε μια γνώμη στο κεφάλι μας, τόσο αργότερα θα διώξουμε από το κεφάλι μας τις γνώμες που μας κάνουν να πραγματοποιούμε τις προθέσεις των επιχειρηματιών. Πρέπει ν' αλλάξουμε το πρόγραμμα διδασκαλίας έτσι ώστε στα σχολεία να μην κατασκευάζονται πια υποτακτικοί.

[...] Όποιος γυρεύει απάντηση στο ερώτημα «Γιατί ένα αντικείμενο διδάσκεται κι ένα άλλο δεν διδάσκεται;», πρέπει να βρει απάντηση στο ερώτημα: Ποιος ορίζει τι θα διδαχθεί;

Η ύλη που διδασκόμαστε εξαρτάται από αυτόν που τη διάλεξε. Ο Αζτέκος που σφάχτηκε από Ισπανούς χριστιανούς, πολύ θα ήθελε να καθορίζει το πρόγραμμα διδασκαλίας των ισπανικών σχολείων.

Την απάντηση στο ερώτημα «Ποιος καθορίζει τι μαθαίνουμε;», μπορούμε να τη βρούμε συμπερασματικά. Δεν είναι ανάγκη να ρωτήσουμε τους παιδαγωγούς. Οι παιδαγωγοί μας κατασκευάσθηκαν με τον ίδιο τρόπο και με τις ίδιες πληροφορίες με τις οποίες κατασκευαζόμαστε κι εμείς. Οι γνώσεις της ανθρωπότητας διπλασιάζονται στην εποχή μας κάθε δέκα χρόνια -έτσι τουλάχιστο λένε μερικοί επιστήμονες. Όταν καταρτίζει κανείς ένα πρόγραμμα διδασκαλίας, οι

δυνατότητες επιλογής είναι άπειρες. Όποιος διαμορφώνει ένα πρόγραμμα διδασκαλίας πρέπει να διαλέξει. Η επιλογή του περιορίζεται από τον αριθμό των ωρών που διατίθενται για το μάθημα και από τα συμφέροντά του ή από αυτό που νομίζει ότι είναι συμφέροντά του.

Υπάρχει καμιά μορφή εκπαίδευσης που να μην καθορίζεται από συμφέροντα; Όταν κάποιος επιδιώκει ένα συμφέρον, θέλει κάτι συγκεκριμένο. Δεν υπάρχει εκπαίδευση που να μη θέλει κάτι συγκεκριμένο. Εκπαιδευόμαστε να κάνουμε ορισμένα πράγματα και να μην κάνουμε ορισμένα άλλα. Για το σκοπό αυτόν μαθαίνουμε ορισμένες πληροφορίες και δεν μαθαίνουμε ορισμένες άλλες. Από τα πράγματα που καλούμαστε να κάνουμε ή ν' αποφεύγουμε μπορούμε να διαπιστώσουμε ποιος προγραμμάτισε την εκπαίδευσή μας. Δεν χρειάζεται παρά να εξετάσουμε ποιον ωφελούν περισσότερο οι πράξεις και οι παραλείψεις μας.

[...] Όταν ένας γάιδαρος γυρίζει ένα νερόμυλο και ποτίζει ένα κομμάτι γης, όταν με τη δουλειά του και τη δουλειά του γαϊδουριάρη παράγονται μεγαλύτερες αξίες, κανένας δεν θα κάνει τη σκέψη ότι ο γάιδαρος έχει δικαίωμα πάνω σ' αυτές τις αξίες. Μόνον όσοι ζουν στα σύννεφα και οι θεότρελες Αμερικανίδες, που αγοράζουν γούνινα παλτά για τα σκυλιά τους, θα ήθελαν να στρώσουν πουπουλένια στρώματα, αντί για άχυρα, για να ξαπλώσει αυτός ο γάιδαρος. Ακόμα και ο φανατικότερος ηθικολόγος, το θεωρεί σωστό να κρατάει ο γαϊδουριάρης για τον εαυτό του τις αξίες που παράγει ο γάιδαρος. Ακόμα και ο Ιησούς κάθισε πάνω στον γάιδαρο αντί να τον κουβαλήσει. Θα βρεθούν πολλοί άνθρωποι που θα πουν ότι ο γάιδαρος πρέπει να έχει ένα μεγαλύτερο παράθυρο στο στάβλο του, μια δυο λιχουδιές και καλύτερη μεταχείριση. Αλλά κανένας άνθρωπος δεν θα κάνει τη σκέψη ότι ο γάιδαρος πρέπει ν' αποζημιωθεί για τις αξίες που παρήγαγε με τη δουλειά του.

[...] Επί χιλιάδες χρόνια οι άνθρωποι δεν είχαν αντιληφθεί ότι η γη γυρίζει γύρω από τον ήλιο. Την πραγματικότητα αυτή τους την έκρυβε η οφθαλμαπάτη, οι ευσεβείς τους πόθοι και οι πληροφορίες της Εκκλησίας. Σ' ό,τι αφορά τους ευσεβείς πόθους, ακόμα και οι πόθοι μπορούν ν' αλλάξουν χάρη στις πληροφορίες. Τα λουστραρισμένα σιδερικά, με τα οποία οι εργαζόμενοι μετακινούνται και πλένουν τα ρούχα τους, τους κρύβουν το γεγονός ότι η κοινωνία μας είναι κοινωνία των γαϊδουριάρηδων. Οι παραγωγοί δεν καθορίζουν τι παράγουν, πόσο παράγουν και τι θα συμβεί με τα προϊόντα τους. Από αυτή την άποψη βρίσκονται απέναντι στους επιχειρηματίες, στην ίδια θέση που βρίσκεται ο γάιδαρος απέναντι στο γαϊδουριάρη.

[...] Όταν σβήνει το φως της σκέψης, γεννιέται μια συνήθεια. Αν ορίζουμε οι ίδιοι το πώς ζούμε, τότε γιατί άραγε να είμαστε ικανοποιημένοι με την παιδεία μας, που μας κάνει να υποφέρουμε από αίσθημα κατωτερότητας ακόμα και σε μια συζήτηση μ' ένα μέτριο φοιτητή; Γιατί να υπάρχουν κατηγορίες ανθρώπων που έχουν χειρότερη μόρφωση από άλλες κατηγορίες; Γιατί να υπάρχει ένα είδος ανθρώπων που να αισθάνεται δέος μπροστά στο άλλο είδος, επειδή αυτό το τελευταίο ξέρει περισσότερα; Αν ορίζουμε οι ίδιοι το πώς ζούμε, θα πάρουμε τα λεφτά που ξοδεύει μέχρι τώρα το κράτος για την καταστροφή τροφίμων και για να κάνει φορολογικούς μπουναμάδες στους πλούσιους -τα λεφτά αυτά είναι αρκετά για να φτιάξουμε περισσότερα και καλύτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα για όλους μας. Γιατί, τέλος, να δουλεύουμε οχτώ ώρες κάθε μέρα, μ' ένα μικρό μεσημεριανό διάλειμμα, ώσπου η κούραση να μας αποχαυνώσει -όταν από αυτές τις οχτώ ώρες οι τέσσερις είναι περιττή εργασία; Και γιατί να κάνουν πάντα οι ίδιοι τις χαμαλοδουλειές, γιατί να μην αδειάζουν κι οι καθηγητές σκουπιδοντενεκέδες, αφού έτσι κι αλλιώς πεθαίνουν πρόωρα επειδή τους λείπει η κίνηση;

Ένας επιχειρηματίας είπε σ' έναν εργάτη: «Εγώ θέλω το καλό σου». Κι ο εργάτης απάντησε: «Αυτό ακριβώς δεν θέλω να σου δώσω».

Δύσκολα μπορούμε να πούμε σε ποιον βαθμό το μάθημα, ιδιαίτερα αυτό που γίνεται στο δημοτικό σχολείο, ισοδυναμεί με βιομηχανική παραγωγή παραφροσύνης. Οι γονείς μας, τρομοκρατημένοι από τα σχολεία των καταπιεστών τους, φέρονται σήμερα σαν τους δασκάλους που ανέχτηκαν όταν ήταν μαθητές. Αν θέλουμε να εμποδίσουμε -τουλάχιστον ν' αρχίσουμε να εμποδίζουμε- την εξουσία να μας κάνει να ζήσουμε κι εμείς μ' αυτό το μουχλιασμένο, διεστραμμένο και ηλίθιο τρόπο, πρέπει ν' αρχίσουμε από εκεί όπου διαμορφώνεται η σκέψη μας, εκεί όπου οι πλούσιοι διοχετεύουν πληροφορίες: Από το σχολείο.

Αν δεν αντισταθούμε στο πνεύμα των σχολείων, των εφημερίδων, του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης, τότε οι σκέψεις μας θα εξακολουθήσουν να είναι εχθροί μας.